

De Augustijnen in de Hollandse Zending, Gelderland, Limburg en Staats-Brabant (1623-1853)

In de 14de en 15de eeuw vestigden de augustijnen zich te Dordrecht, Middelburg, Haarlem, Enkhuizen en Appingedam, maar in de tweede helft van de 16de eeuw kwam een einde aan deze stichtingen in de noordelijke provincies als gevolg van de reformatie ¹⁾).

¹⁾ Bij het samenstellen van dit overzicht werd veel gebruik gemaakt van de korte notities verschenen in de *Analecta* van de Nederlandse provincie van de Paters Augustijnen (1936 vv.), in het tijdschrift *Moeder van Goede Raad* (te beginnen bij het jaar 1950 vv.), in particuliere studies, die *pro manuscripto* werden uitgegeven en andere publicaties, die in de voetnoten vermeld worden. De vele gegevens werden in haar geheel verzameld door p. L. van Dyck o.s.a.

Voor de politieke ontwikkeling tegen het spaanse gezag en de religieuze situatie in de 16de eeuw wordt hier verwezen naar de publicaties:

VERHEYDEN A. L., *Aard en karakter der XVIe eeuwse vervolgingen in de Nederlanden*, in *Annales de la Fédération historique et archéologique de Belgique*: 35e Congrès Courtrai 1953, IV, 493-505; id., *Le martyrologe protestant des Pays-Bas du Sud*, Bruxelles 1960.

Archief van de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht (AGU), 1875-1958.

Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem (BBH), 1873-1958.

Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis (NAK), 1959 vv. (dit tijdschrift is de voortzetting van de in 1958 gefusieerde AGU en BBH).

BROM G. - HENSEN A., *Romeinse bronnen voor de kerkelijke staatkundige toestand der Nederlanden in de 16de eeuw*, 's Gravenhage 1922.

CORNELISSEN-POST-POLMAN, *Romeinse bronnen voor de kerkelijke toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen*, I (1959), II (1960), III (1952), IV (1955).

(Om het kritisch apparaat van dit artikel niet te overladen, hebben wij deze banden niet telkens geciteerd. De lezer kan de gegevens gemakkelijk terugvinden aan de hand van het personen- en zakenregister dat aan ieder deel is toegevoegd, m.a.w. onder het trefwoord: AUGUSTIJNEN en de NAMEN van de STATIES en die van de PATERS, die deze bedienden en in dit artikel en bijlagen opgenomen zijn.)

In de gebieden die nu tot Nederland behoren, bleef alleen het reeds vlak vóór 1256 gestichte klooster van Maastricht bestaan. De nationaal-religieuze ontwikkeling, gedragen door reformatorische volksleiders, maakte in een snel proces het voortbestaan van kloosters onmogelijk: de augustijnen verlieten hun nederzettingen. Een vijftig jaren konden zij toen geen aandacht besteden aan de Kerk

DE KOK J. A., *Nederland op de breuklijn Rome-Reformatie. Numerieke aspecten van protestantisering en katholieke herleving in de Noordelijke Nederlanden: 1580-1880*, Assen 1964; ENNO VAN GELDER H. A., *Vrijheid en onvrijheid in de Republiek. Geschiedenis der vrijheid van drukpers en godsdienst van 1572-1798*, deel I, 1572-1619, Haarlem 1947; POLMAN P., *Godsdienst in de Gouden Eeuw*, Utrecht 1947; ID., *Cleresie en Staatsgezag*, in: *Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome*, 3de serie, 9 (1957), 163-189; AGKKN 2 (1960), 153-168; ROGIER L. J., *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw*, Amsterdam 1946 (en in pocket-uitgave); VAN HEEL D., *Nicolaas Wiggers Cousebant als seculier priester, 1555-1603, en als minderbroeder, 1603-1628*, s.l. 1929.

Historische gegevens over de ten ondergegangene augustijnenkloosters zijn naast SCHOENGES M., *Monasticon Batavum*, 3 dln., Amsterdam 1941-42, en POST R. R., *Kerkelijke Verhoudingen in Nederland vóór de Reformatie van ± 1500 tot ± 1580*, Utrecht-Antwerpen 1954, 347-48; 522-23, te vinden in volgende publicaties:

DORDRECHT: SCHOTEL G. D. J., *Het klooster, het hof en de kerk der Augustijnen te Dordrecht*, Dordrecht 1861; DE MEIJER A. o.s.a., *Augustijnen in conflict met dordtse magistraat? Eerste tekenen van Lutheranisme in Nederland*, *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* (AGKKN) 5 (1963), 343-350; ID., *Ons voormalig convent te Dordrecht*, *Nederlandse Analecta* (NA) 5 (1964), 66-69; TAAL J., *De goudse kloosters in de Middeleeuwen*, Hilversum 1960, 11 en 100.

HAARLEM: *Uit de eerste jaren van het haarlems Augustijnenklooster, 1490-96*, in *Analecta Augustiniana Provinciae Neerlandicae* (AAN, sinds 1960 NA) 20 (1957), 59-65, en in *Moeder van Goede Raad* (GR) 69 (1962), 132-135.

ENKHUIZEN: VOETS B., *De hervorming in West-Friesland*, NAK 36 (1948), 1-76; ID., *Hebben de Augustijnen van Enkhuizen invloed gehad op de Hervorming?*, NAK 39 (1952), 219-227, en enige notities in GR 63 (1956), 65-66.

APPINGEDAM: DE MEIJER A., o.s.a., *Iets over de geschiedenis van het augustijnenklooster te Appingedam*, NA 3 (1962), 105-108; 5 (1964), 14-17; ID., *De Augustijnen-eremieten en Friesland. Us Wurk* 10 (1961), 27-38; ID., *De gedenksteen van Dico van Groningen en de Augustijner Kloostergoederen van Appingedam*, AGKKN 9 (1967), 1-66.

MAASTRICHT: dit klooster, dat het oudste is binnen de grenzen van het tegenwoordige Nederland, valt buiten de opzet van dit artikel, omdat het niet valt onder de z.g. staties. Gegevens over dit klooster en het geestelijk leven in die stad: RISWICK W., o.s.a., *De Augustijnen te Maastricht*, AAN 9 (1956), 45-52; enige notities in GR 69 (1962), 52-56; SPIERTZ M., *Maastricht in het vierde kwart van de 18^e eeuw. Kerkelijke, politieke en sociale verhoudingen, 1775-1801*, Assen 1964.

in de Republiek. Met moeite was hun Keulse provincie, zij het met zware verliezen, behouden gebleven ²⁾).

De hernieuwde en snelle bloei na 1600 in Vlaanderen maakte ook krachten vrij voor de zielzorg ten noorden van de grote rivieren. Daar was al een kerkelijk herstel op gang gebracht onder meer onder leiding van de priesters Sasbout Vosmeer (gest. 1614) en Philippus van Rouveen (gest. 1651) ³⁾, toen in 1623 enkele augustijnen op persoonlijk initiatief zielzorg begonnen uit te oefenen in Amsterdam en Groningen ⁴⁾).

Vóór 1623 kwamen de augustijnen vanuit België wel naar Staats-Brabant, de streek die herhaaldelijk van bezitter wisselde en menig keer onveilig werd gemaakt door plunderende troepen. Zo ver-

²⁾ *St. Augustin 430-1930. Zur Jahrhundertfeier dargeboten von der deutschen Provinz der Augustiner-Eremiten*, Würzburg 1930, 147-196 (N.B. op p. 196 lezen men i.p.v. Tangermunde: Dendermonde); BRAEM E. - TEEUWEN N., o.s.a., *Augustiniana Belgica illustrata*, Lovanii 1956; LUBIN A., o.s.a., *Orbis Augustinianus sive conventuum Ordinis Eremitarum S. Augustini chorographica et topographica descriptio*, Parisiis 1639, 23.

³⁾ DE JONG J., *Philippus Rovenius en zijn bestuur der Hollandse Zending*, AGU 50 (1924); GERLACH P., *Het geestelijk leven der katholieken in de Nederlanden onder de apostolische vicarissen. De ongedrukte bronnen*, *Ons Geestelijk Erf* 22 (1948), 387-403; KLEIJNTJENS J., *Verslag van Pater Pruymboom OP aan de Prefect der Propaganda over de werkzaamheden der Dominikanen in de Hollandse missie (22 februari 1825) en der Paters Augustijnen (1824)*, AGU 64 (1940), 250-256; *ib.*, *Brieven van mgr. L. Ciamberlani, vice-superior der Hollandse Missie 1795-1828*, 2 dln Heiloo 1946; *ib.*, *Verslag van de provinciaal der Augustijnen: p. Jan Pieter v. d. Winckel over de Augustijnenmissie (20 januari 1804)*, AGU 69 (1950), 65-70; PLACIDUS P., *Twee verslagen over de toestand der Hollandse Missie van de Apostolische Vicaris Ph. Rovenius aan de Infante Isabella*, AGU 68 (1949), 221-247; POLMAN P., *De Aprilstorm van 1732 tegen de toelating van een apostolische vicaris in de Hollandse Zending*, s.l. 1959; VAN DER VORST M., *Holland en de troebelen in de Hollandse Zending 1702-1727*, Nijmegen 1960; VAN HOECK F., *De Hollandse Zending in de laatste jaren van de Apostolische Vicaris Adam Daemen*, AGU 69 (1950), 138-163. N. TEEUWEN, o.s.a., *De visitatiereizen van P. Magister Balduinus Hosselaer, prefect van de Hollandse Augustijnen-missie*, in *Analecta Augustiniana Provinciae Neerlandicae* 10 (1947), fasc. 3, 19-24 en fasc. 4, 10-14. Een kort algemeen overzicht van de periode 1550-1583 stelde p. B. van Luijk samen in de cursus Nederlandse Kerkgeschiedenis van het Ned. Schriftelijk Studie Centrum te Culemborg (1963), les 12 t/m 19.

⁴⁾ Een overzicht van de ontwikkeling van de Keuls-Belgische provincie stelde p. B. van Luijk samen uit de bronnen in het Generaal Archief te Rome (serie Dd) voor het *Compendio della storia dell'Ordine degli Eremiti di S. Agostino*, dat in de toekomst uitgegeven zal worden, evenals een *Atlas géographique augustinien du XVIIIe siècle*.

zorgden zij o.a. vanuit Antwerpen de Advents- en Vastenpreken in de Sint Jan te 's Hertogenbosch. De provinciaal van de keulse provincie, Henricus Lancelot, probeerde in 1606 in die stad tot de oprichting te komen van een latijnse school : een initiatief dat beantwoordde aan de humaniorahernieuwing, die de augustijnen met de jezuïeten in Vlaanderen en Wallonië hadden ingezet. De poging werd echter niet met succes bekroond : in 1616 werd de Bossche statie opgeheven ⁵⁾. Ook elders in Staats-Brabant werkten de augustijnen, nl. in Oirschot en in januari 1637 werd p. Norbertus van den Burgh te Schijndel om het leven gebracht.

In 1623 kwam de eerste augustijn in het gebied van de Republiek en in de Hollandse Zending : p. Johannes van den Brande (of Brants) vestigde zich in Amsterdam en nam zijn intrek bij « Hiskia Jans, snijder omtrent de Prinsegracht ». Deze en na hem komende missionarissen kwamen uit de Zuidelijke Nederlanden, die tot 1679 deel uitmaakten van de Keulse provincie van de Orde ⁶⁾. Velen van hen waren in Holland geboren of stamden uit noordnederlandse families, die naar de Spaanse Nederlanden waren uitgeweken.

Eerste ontwikkeling.

De eerste missionaris was op particulier initiatief naar Holland gekomen en had geen faculteiten voor het uitoefenen van zielzorg in Rome aangevraagd. Evenmin had dat de tweede missionaris gedaan, p. Kasper Ernesti, die naar zijn geboorteplaats Groningen reisde om familie en vrienden te bezoeken en zich daar vervolgens

⁵⁾ Op deze statie kan de internuntius Bentivoglio doelen in zijn verslag van 1614 aan de Congregatio de Propaganda Fide, waarin hij vermeldt dat twee of drie augustijnen in Holland werkzaam zijn. CORNELISSEN, *Romeinse bronnen* enz. I, 197. Voor de inbreng van de belgische augustijnen in het onderwijs, zie VERMEULEN A. N., o.s.a., *Jan de Leenheer o.e.sa. Moralisator en humanist*, Nijmegen 1964, 17-51.

⁶⁾ Voor algemene biografische gegevens over de augustijnen in Nederland, RISWICK W. Th., o.s.a., *Personalia Augustiniana*, bijlage AAN (Eindhoven 1953). De samensteller van deze personalia geeft de door hem geraadpleegde bronnen en literatuur, terwijl aanvullingen van na 1953, gepubliceerd in AAN (NA sinds 1960) en GR (later *Kruispunt* en tenslotte *Weerklank* genoemd) in dit artikel zijn opgenomen. Zie verder: JANSEN Pr., o.s.a., *Onuitgegeven werken van Augustijner-Eremieten uit de Belgisch-Nederlandsche provincie*, *Ons Geestelijk Erf* 3 (1929), 394-408; YPMA E., o.s.a., *De Augustijnen in de Hollandse Missie, Augustiniana* 2 (1952), 61-70; 3 (1953), 107-127.

blijvend vestigde. Een derde augustijn, p. Thomas Scholten of Schouten ging in 1634 zijn zieke moeder te Nijmegen bezoeken en legde toen de basis voor een statie. Deze paters hadden ook van hun oversten geen officiële opdracht om een statie te stichten. Daar gingen zij toe over, toen zij in Holland waren en bleek, dat zij er konden blijven. Zij vroegen aan de generaal van de Orde verlof op de ingeslagen weg te mogen doorgaan. Dat deed p. Kasper Ernesti in 1624. De generaal, Fulgenzio Galluzzi da Montegiorgio, willigde zijn verzoek in en benoemde hem tot *vicarius generalis* van de augustijnse missie met dezelfde rechten en plichten als de oversten van andere reguliere missionarissen, die een missie in de Republiek begonnen waren. Zo werd de generaal met zijn curie te Rome voor de vicarii generales en hun onderhorige missionarissen de schakel met de Congregatie van Propaganda Fide, waaronder de Hollandse Zending ressorteerde. De *litterae patentes* van p. Ernesti, die door zijn ordesoversten werden verstrekt, waren gedateerd : Rome 4 oktober 1624 : een datum die binnen de Orde als het officieel juridisch begin van deze missie aangegeven kan worden.

De benoeming van p. Ernesti bracht verschillende moeilijkheden met zich mee. Deze betroffen niet alleen het benoemingsrecht en het gezag van de provinciaal, maar ook vragen betreffende de administratie, correspondentie en... de financiën. In het begin wogen deze nog niet zo zwaar, maar in 1635 ging men ertoe over de missie volgens de officiële richtlijnen van de Propaganda Fide te organiseren. Toen verzocht de provinciaal van de Keulse provincie, pater Michael van den Broeck (Paludanus), het aantal missionarissen met vijf te mogen uitbreiden, een prefect aan te stellen en voor de missionarissen dezelfde bevoegdheden als de Congregatie van Propaganda Fide enige tijd tevoren aan de dominicanen had verleend. Dit vroeg hij aan *servata concordia inita 1624 inter clerum saecularem Hollandiae et missionarios*, m.a.w. met erkenning van het gezag van de apostolische vicaris van de Hollandse Zending : mgr. Philippus van Rouveen. Pater van den Broeck wenste dat de provinciaal tot prefect benoemd zou worden en dat deze dan met zijn definitoren de missionarissen zou benoemen met goedkeuring van de internuntius te Brussel. De Propaganda beantwoordde zijn verzoek met een schrijven van 23 april 1635, waarin de provinciaal, i.c. p. van den Broeck zelf, tot prefect van de augustijnse missie werd benoemd. Tevens werd toestemming gegeven om het aantal missionarissen tot tien uit te breiden en dat

deze dezelfde faculteiten zouden verkrijgen als die welke aan de dominicanen waren verleend. Ook werd bepaald dat één van de missionarissen tot vice-prefect zou worden aangesteld om het bestuur waar te nemen in geval de provinciaal afwezig of niet te bereiken zou zijn. Door de provinciaal tevens prefect van de missie te laten zijn werd een mogelijke spanning tussen provinciaal en een eventuele missieprefect voorkomen: het bestuur van de provincie en van de missie lag in één hand. De tien toegestane missionarissen hadden hun standplaats in: Amsterdam (3), Groningen (2), Nijmegen (1), Utrecht (2), Zierikzee (1) en p. Stephanus de Vos in een niet nader aangeduide plaats. In Amsterdam werkten de paters Johannes van den Brande (vanaf 1623), Petrus Parmentier (vanaf 1635) en Martinus Vinckenroy (vanaf 1637); in Groningen: Kasper Ernesti (1624) en Walrandus van Damme (1637), terwijl p. Johannes Brothemius er verbleef van 1624 tot 1631; in Utrecht werkten vanaf 1636 de paters Leonardus Brems en Theodorus de Roy; in Zierikzee stond in diezelfde jaren p. Alexander Haringma, en in Nijmegen werd p. Thomas Scholten, die amper twee jaren na zijn aankomst in 1636 overleed, opgevolgd door p. Johannes van den Burgh⁷⁾. In sommige verslagen wordt ook de statie te Oirschot meegerekend, waar sinds 1633 p. Bartholomeus van der Veken uit Herentals werkte.

In 1641 probeerde de provinciaal p. Michael van den Broeck meer dan het toegestane aantal missionarissen naar Holland te sturen, maar het verzoek daartoe voor p. Judocus van Gent werd afgewezen. De Propaganda, die inlichtingen had ingewonnen hoe de seculieren en i.c. de apostolische vicaris van de Hollandse Zending daar tegenover stonden, weigerde het op grond van de bepaling dat het aantal van tien het maximum was.

De plaats van de missie-prefect.

Toen provinciaal van den Broeck tot missie-prefect werd aangesteld, lag het in de bedoeling beide ambten ook in de toekomst te combineren. Dat gebeurde echter niet, want p. van den Broeck

⁷⁾ In het verslag van de missieprefect over de jaren 1639 en 1642 worden de paters Stephanus de Vos en Theodorus de Roy niet genoemd, terwijl de apostolische vicaris van Rouveen twee augustijnen te Utrecht vermeldt, waaronder p. de Roy. ABMA L. A., *Twee schiedamse priesterzonen omstreeks 1630*, AAN 19 (1956), 53-54.

legde na zijn ambtstermijn van provinciaal zijn taak als prefect niet neer : hij bleef dat tot aan zijn dood in 1652. Hij stond in Rome goed aangeschreven, zoals blijkt uit het feit dat er sprake is geweest hem tot apostolisch vicaris van de Hollandse Zending te benoemen, toen mgr. van Rouveen in 1651 overleden was.

Hoewel de meeste provinciaals, na de dood van p. van den Broeck, het ambt van prefect hebben uitgeoefend, wilde de Propaganda niet dat dit *ipso facto* gebeurde : de benoeming door deze romeinse congregatie tot prefect moest los van de keuze en het ambt van provinciaal gezien worden. Iedere provinciaal werd *de facto* telkens opnieuw tot prefect benoemd en de Congregatie motiveerde dit met : « non già sotto nome e titolo di provinciale, ma sotto il nome particolare di lui, perchè non si pretenda annessa alla carica, ma resti in libertà della Sacra Congregazione di darla a chi vuole ».

Tot de taak van de prefect behoorde het jaarlijks een verslag uitbrengen aan de Propaganda Fide over de toestand van de staties en over de werkzaamheden van de missionarissen. Hij moest dit doen *in iis quae pertinent ad missionem*, terwijl de provinciaal het moest doen *in iis quae pertinent ad mores et disciplinam*.

Als er een missionaris benoemd moest worden, stelde de prefect een lijst van personen op, die hij prefereerde. De provinciaal ging over het algemeen daarvan uit en de door hem benoemde kreeg daarop zijn aanstelling tot missionaris van de prefect. Daarnaast moest ook aan de apostolische vicaris of, nà 1727, aan de Brusselse nuntius als superior van de Hollandse Zending, om admmissie gevraagd worden. In de 18de eeuw vroeg de nieuw-benoemde ook nog aan de plaatselijke burgerlijke overheid toestemming om zich te mogen vestigen. Voor het verplaatsen van missionarissen was de missie-prefect afhankelijk van de Propaganda en hij kon aan zijn missionarissen geen financiële ondersteuning vragen ter dekking van zijn uitgaven als missieprefect. Pater Ignatius de Dijckere, missie-prefect van 1652 tot 1658 ⁸⁾, verzocht aan de Congregatie van Propaganda Fide om zelf de missionarissen te mogen verplaatsen en af te zetten en hen voor financiële steun te mogen aanspreken ter bekostiging van zijn visitatiereizen. De Congregatie antwoordde dat deze vrage « impertinentes » waren en dat het alleen maar aan

⁸⁾ De lijst van augustijnse missieprefecten met de faculteiten en concordia werden uitgegeven door p. YPMA E., o.s.a., *Augustiniana* 3 (1953), 113-114; 114-127.

haar leden of aan de apostolische vicaris voorbehouden was dit te doen.

De benoeming van een prefect of van een missionaris stuitte wel eens op moeilijkheden. De provinciaal of generaal hadden een zekere medezeggingschap en zij keerden zich wel eens tegen een bepaalde benoeming, als bijv. in 1659. Op 9 februari 1658 vroeg de missie-prefect Ignatius de Dijckere aan de Propaganda ontslag aan van zijn functie op grond van zijn hoge ouderdom (69 jaar). Hij stelde p. Damasus de Coninck als zijn opvolger voor. Deze werd inderdaad voor de tijd van vijf jaren benoemd en schreef op 14 januari 1659 een brief aan de Propaganda om zijn dank te betuigen voor deze benoeming. De generaal van de Orde, p. Paolo Luchini, was het echter met deze benoeming niet eens en protesteerde bij de Congregatie. Deze trok de benoeming onmiddellijk in en stelde tot vice-prefect p. Joannes de Witte aan; zij wenste het gezag van de generaal niet te ondermijnen. Wel gaf de Congregatie aan de apostolische vicaris, die p. de Coninck gewenst had en de bezwaren tegen zijn persoon niet deelde én aan de internuntius te Brussel een rechtvaardiging van het intrekken van de benoeming. In ruggespraak met generaal Luchini gaf zij als reden op, dat p. de Coninck tekort was geschoten in gehoorzaamheid tegenover zijn overste, omdat hij zonder verlof naar Holland was gegaan, dat hij zich heimelijk opgedrongen had en dat hij zich halstarrig en eigengereid gedragen had. Dit laatste verwijt hing samen met een aanklacht over jansenistische sympathieën tegen p. de Coninck: een aanklacht die toen in Rome zeer zwaar woog⁹⁾. In een daarop volgend proces bleek dat p. Damasus de Coninck te goeder trouw gehandeld had en o.a. geen persoonlijke invloed bij de apostolische vicaris, Jacobus de la Torre, aangewend had om de benoeming te krijgen. Hij werd in zijn rechten hersteld.

De verhouding van de augustijnen met de seculiere apostolische vicaris was in vergelijking met andere regulieren over het algemeen goed. Tussen de reguliere missionarissen en de apostolische vicaris met zijn seculiere missionarissen bestond een zekere rivaliteit, die nogal eens scherpe vormen aannam. Ieder verdedigde met grote

⁹⁾ Voor het jansenisme en de augustijnen zie VAN LUIJK B., o.s.a., *Le controversie teologiche nei secoli XVII-XVIII e gli Agostiniani, Augustiniana* 13 (1963), 201-225. Daar vindt men ook verwijzingen naar de vele detailstudies van p. L. Ceyssens o.f.m.

inzet zijn ware, zowel als vermeende rechten en om het bezit van een statie werd nogal eens gestreden. De apostolische vicaris Sasbout Vosmeer was evenals zijn opvolger Philippus van Rouveen tegen de regulieren gekant, omdat deze niet onder zijn iurisdictie en leiding wensten te werken. De kleine groep van augustijnen hield zich aan de concordia van 1624, maar verzette zich met de andere regulieren tegen de plannen van mgr. van Rouveen en mgr. van Neercassel, die hen geheel aan hun gezag onderworpen wilden zien.

De meeste missionarissen moesten van een klein inkomen leven, daar de katholieken over het algemeen niet tot de vermogende klasse behoorden. Ook van hun thuishoofden in België kregen zij weinig steun: er werd eerder op gerekend dat de staties economische voordelen voor de conventen zouden afwerpen. In sommige gevallen stonden de paters er financieel niet slecht voor, zoals bijv. in Utrecht en Groningen; in Nijmegen schonk eens een maltezer ridder de missionaris bij testament 200 gulden. Zoals p. Ernesti steunden verschillende missionarissen op eigen familie. Een van de oorzaken van de moeilijke financiële situatie in de staties waren de boeten, die de missionarissen herhaaldelijk moesten betalen, wanneer zij « betrappt » werden op het uitoefenen van priesterlijke functies. Daarnaast waren dan nog de hoge belastinggelden die gevraagd werden voor het officieel toelaten van katholieke zielzorg. Verschillende keren moesten de parochianen borgsommen storten om hun priesters te kunnen behouden. Vanaf 1750 werd de financiële situatie over het algemeen beter, omdat de willekeur van de plaatselijke autoriteiten verminderde.

De afzonderlijke staties.

De staties die de augustijnen verzorgden, lagen in de steden, nl. in Amsterdam, Utrecht, Groningen en Nijmegen. Van onderlinge binding tussen die staties was praktisch geen sprake. Wel deed men bij gelegenheid aan uitwisseling van predikanten of sprong de een de ander bij in een tijdelijk precaire situatie.

Aan het hoofd van een statie stond een « pastoor », die soms werd bijgestaan door één of meer socii, assistenten. Na de dood van een pastoor nam gewoonlijk de socius zijn taak over. Onder de socii kwamen wel verplaatsingen voor, doch was men eenmaal pastoor, dan bleef men dat in dezelfde statie tot aan zijn dood of ontslagname.

Van de tien staties die de augustijnen hebben verzorgd, hebben slechts drie de franse tijd en de daarop volgende moeilijke twintig jaren overleefd, en deze drie vormden tegen het einde van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw de basis voor de uitbouw van een eigen nederlandse provincie. Die staties waren : Amsterdam (« de Star »), Nieuwendam en Utrecht. De overigen hielden voor of in de franse periode op te bestaan.

Amsterdam : de « Posthoorn », 1623-1723.

de « Star », 1623-1682, 1682-1929.

Toen p. van den Brande zich in 1623 te Amsterdam vestigde, nam hij zijn intrek bij de kleermaker Hiskia Jans aan de Prinsengracht. Deze in Luik geboren pater, die tot het klooster van Antwerpen behoorde, was toen al ongeveer 60 jaar. Zijn kerkje begon hij in een pand, « 't Friese Wapen » geheten ¹⁰⁾. In het begin ondervond hij veel tegenwerking, maar door zijn grote opoffering bij het verzorgen van pestpatiënten won hij veler sympathie. Ook zijn klaar staan om anderen geldelijk te helpen maakte een diepe indruk. Met zijn driehonderd parochianen besteedde hij veel zorg aan de liturgische zondagsviering : op zon- en feestdagen werd menig keer de H. Mis gezongen evenals de Vespers.

Hoewel p. van den Brande de stichter van de statie was, was hij toch niet de eerste officiële pastoor. Dat werd in de jaren na 1640 p. Hyacinthus van der Linden. Deze kwam in 1640 en stond jarenlang op slechte voet met de seculiere vicaris van Haarlem, Leonardus Marius, in verband met het feit dat de statie die hij bediende, een ongewenste statie was. In 1652 trok de oude p. van den Brande zich in het klooster van Mechelen terug. Pater van der Linden verplaatste de statie van « 't Friese Wapen » naar het pand « De Posthoorn »: Met hem werkten één of twee socii samen : p. Gulielmus Stercx van 1640 tot 1669 en p. Hieronymus van Hove van 1659 tot 1663. In 1676 kwam p. Cornelis de Wolf, maar vanaf 1688 stonden de pastoors alleen in de statie ¹¹⁾.

¹⁰⁾ RISWICK W. Th., o.s.a., *Drie eeuwen historie*, Nieuwendam 1939; LANGEVELD C., o.s.a., *Hoe kwamen de augustijnen benoorden het Y*, NA 1 (1960), 39-44; id., *Uit de voorgeschiedenis*, ib. 102-110; id., *De eerste pastoor van de statie Nieuwendam*, NA 6 (1965), 74-79; DE MEIJER A., o.s.a., in GR 69 (1962), 112-115, 152-155.

¹¹⁾ Voor de pastoors en de assistenten (socii), zie Bijlage I.

Een opvallende figuur onder de pastoors was p. Fulgentius Stevins, de laatste afstammeling van een adellijke vlaamse familie uit Ronse. In de strijd tegen het Jansenisme was hij een verdediger van het pauselijk gezag en hield in zijn preken de gelovigen voor, dat zij rechtstreeks gehoorzaamheid verschuldigd waren aan de paus en niet alleen maar aan de bisschoppen. Zijn pastoraat viel in de periode van verdeeldheid onder de geestelijkheid in de Hollandse Zending in verband met de verwikkelingen rondom de afzetting van de apostolische Vicaris, Petrus Codde, door de hoogste kerkelijke instanties te Rome. Deze verwikkelingen voerden tot het ontstaan van de Oud-Katholieken ¹²⁾. Om zijn optreden en houding werd p. Stevins fel bestreden door de jansenisten, die zelfs een anoniem pamflet uitgaven als antwoord op zijn preek over het « Wees Gegroet ». Pater Stevins gaf aan de « klopjes » die hem hielpen in de zielzorg, een leefregel en bracht haar onder in de Derde Orde van de Augustijnen ¹³⁾.

Zijn opvolger p. Johannes Baert is bekend als de oprichter van de amsterdamse bedevaarten naar Kevelaer. Hij was de laatste augustijn-pastoor van de statie. Na zijn dood zegevierde de afgunst van de jansenisten, die vlak bij de statie twee kerken verzorgden. Zij drongen er bij de burgemeester op aan om aan geen enkele augustijn nog een vestigingsvergunning af te geven, als deze mgr. Steenoven niet erkende als de vicaris van de Hollandse Zending. Daar de augustijnen dit weigerden stelde de burgemeester voor op straffe van het sluiten van de kerk een seculiere priester aan te stellen. Dit gebeurde en zo verloren de augustijnen hun oudste statie op 5 mei 1722, na haar 99 jaren bediend te hebben. In 1727 werden door de nuntius te Brussel nog vergeefse pogingen gedaan om de statie aan de paters terug te geven. Wel bleef de statie als pand het eigendom van de paters en ontvingen zij ieder jaar de huur-

¹²⁾ LAGERWEY E., *De Oudkatholieke Kerk van Nederland. Haar leer en leven*, s.l. 1951; VAN BILSEN B., *Het schisma van Utrecht*, Utrecht 1949; VAN KLEEF B. A., *Geschiedenis van de Oudkatholieke Kerk van Nederland*, Assen 1953; IMPETA C. N., *Kaart van kerkelijk Nederland*, Kampen 1961, 45-50; AGKKN 4 (1962), 185-231; TANS J. G. A. - KOK M., *Rome-Utrecht. Over de historische oorzaken van de breuk tussen de rooms-katholieke en de oud-katholieke Kerken en de huidige beoordeling van die oorzaken*, Hilversum-Antwerpen 1966.

¹³⁾ TEEUWEN N., o.s.a., *Pater Fulgentius Stevins en de augustijnse klopjes in de Hollandse Missie, Anima Una* 1 (1954), 10-17.

gelden tot 1804, het jaar waarin tot de definitieve verkoop werd overgegaan ¹⁴⁾).

De meest bekende statie van de augustijnen te Amsterdam is « De Star ». In 1636 kwam p. Parmentier en hij vestigde zich in het pand « De Tijd », waarin een huiskerk werd ingericht. Hij was bijzonder geïnteresseerd in het onderwijs en trok daarom jongens naar zich toe, die hij onderrichtte in de humaniora-vakken van zijn tijd. Om dit te vergemakkelijken richtte hij zijn huis tevens in als internaat en verzorgde daar veertien jongens, zoals uit een verslag blijkt : « habitant (ibi) quattuordecim honesti valde et ingenui adolescentes, ibidem bonis litteris catholicisque moribus imbuuntur et ad omne pietatis veraeque religionis exercitium formantur ». Dit bracht veel werk en zorg met zich mee en daarom kwam p. Martinus Vinckenroy hem te hulp en nam de directe zorg voor de jongens over : hij gaf hen 's morgens en 's middags twee uren les. Erg rustig zat men er niet, want als het bestaan van deze privaat-school aan de magistraat bekend zou worden, zou deze direct gesloten moeten worden. Daarom verplaatste p. Vinckenroy het internaat naar Amersfoort. Veel heeft dat niet geholpen, want binnen een jaar is deze augustijn als missionaris werkzaam in Calslagen en twee jaar later werd hij pastoor te Buitenveldert, zodat de school waarschijnlijk slechts enkele maanden in Amersfoort werd voortgezet.

In die jaren werd het eerste pand verlaten en vestigde men de statie in een ander, in « De Star ». Een aantal van de paters die daar kwamen werken, hadden vóór hun pastoraat reeds hoge functies bekleed in de belgische provincie, terwijl één van hen, p. Jacobus Willemaert, in 1691 tot provinciaal werd gekozen. Vanaf 1682 had deze statie steeds één of twee socii. Zij telde rond 1650 een 800 communicantes, de kinderen niet meegeteld. In 1687 werden er twee en vijftig kinderen gedoopt en werden dertien huwelijken ingezegend.

Een van de bekendste pastoors uit het begin van de 18de eeuw was p. Franciscus Munninckhoven ¹⁵⁾. Hij was bevriend met de augustijn-professor te Leuven, weldra verbonden aan de Sapienza te Rome : p. Bernardus Désirant, die hem belangrijke handschriften naliet. De houding van p. Munninckhoven in de moeilijkheden onder

¹⁴⁾ BBH 64 (1957), 242.

¹⁵⁾ Voor de pastoors en de assistenten, zie Bijlage II.

de seculiere clerus en in verband met het bestuur van de Hollandse Zending in de jaren 1715-1725 bracht hem in precaire situaties. Ook ten aanzien van de provinciale leiding was hij nogal eens in oppositie. Men verdacht hem van eigengereidheid en gebrek aan gehoorzaamheid aan de provinciaal, p. Tax, en aan de internuntius mgr. Santini. Het ging om het pastoorschap in de statie. De provinciaal wilde zijn neef, p. Crabeels, tot pastoor benoemen, terwijl de exprovinciaal p. van den Acker en de vicaris-generaal van de Orde te Rome, p. Adeodato Nuzzi, zich uitspraken voor Munninckhoven. De moeilijkheden liepen zo hoog, dat hij tweemaal werd afgezet, maar tenslotte toch als pastoor gehandhaafd bleef. Voor de augustijnen bracht het niet erkennen van Cornelis Steenoven als vicaris van de Hollandse Zending en het niet aanvaarden van diens gezag, moeilijkheden met zich mee. Pater Munninckhoven was tegen aansluiting bij de Oud Katholieke Cleresie, terwijl de burgerlijke autoriteiten er vóór waren. Dit betekende dat de vestigingsvergunning bijna verbonden werd met het aanvaarden van mgr. Steenoven¹⁶). Ondanks zijn openlijke afwijzende houding wist Munninckhoven zich in Amsterdam te handhaven. Al deze disciplinaire moeilijkheden hebben de statie in zich niet ernstig geschaad: tijdens zijn pastoraat werden eens 99 bekeringen in één jaar gemeld.

In 1739 moesten de augustijnen « De Star » toch verlaten en werd de statie gesloten. Oorzaak hiervan was dat van regeringswege geen priesters van een andere dan nederlandse nationaliteit werden toegelaten. Zeven jaren later konden zij de statie heropenen en ging deze een bloeiperiode tegemoet. De burgerlijke overheid werd soepeler, de financiële situatie werd steeds beter en de katholieken kregen meer vrijheid van beweging. Het aantal communicantes steeg tot 1200; in 1754 kon tot de koop en plaatsing van een orgel worden overgegaan, dat in 1788 door een geheel nieuw vervangen werd. De kerk werd verbouwd en vergroot, maar bleek spoedig toch nog te klein. Het aantal communicantes steeg gestaag: van 1500 in 1767 tot ruim 1650 in 1796 en tot over de 2000 in 1806. Tegen het einde van de 18de eeuw werd de kerk opnieuw uitge-

¹⁶) VAN DER VORST M. Th. J., *Holland en de troebelen in de Hollandse Zending, 1702-1727*, Nijmegen 1960, 211-212. Een duitse augustijn, Anton Hochkirchen, had veel contacten in Nederland en probeerde na 1744 op eigen initiatief een vergelijk tot stand te brengen tussen de Oud Bisschoppelijke Cleresie en Rome, HARKX P. J. F. M., *De oud-bisschoppelijke cleresie en Rome. Contacten en vredespogingen, 1733-1749*, Helmond 1963, 78-116.

breid en verfraaid : een nieuwe communiebank en nieuwe paramenten vormden daarbij ook een grote aanwinst. Met passende plichtigheden vierde men in 1836 het 200-jarig bestaan van de statie, die na het herstel van de hiërarchie in 1853 officieel tot parochie verheven werd. Tot 1927 bleef de kerk in gebruik, om dan overgeplaatst te worden naar de tegenwoordige Augustinuskerk aan de Postjesweg (1929).

Bodegraven, 1710-1766.

Toen de jezuïeten hun statie te Bodegraven op bevel van de Staten moesten verlaten, bleef zij zeven jaren gesloten. In 1710 nam de augustijn p. Hieronymus van Damme haar over. Hij werkte er tot 1724 en werd toen opgevolgd door p. Johannes van Branteghem, onder wiens pastoraat de statie tot een zeer welvarende uitgroeide. Hij bleef gedurende twee en veertig jaren in Bodegraven, liet de kerk vergroten en verfraaien en deed pogingen om meer dan één socius te krijgen ¹⁷⁾. Maar dit werd van hogerhand afgewezen. Na zijn dood in 1766 kwam de statie aan een seculier priester, omdat de Staten geen regulier wilden toelaten, ondanks de vele pogingen, die p. de Kleyn vanuit Amsterdam ondernam om de statie voor zijn Orde te behouden.

Groningen : Oude Ebbingestraat, 1624-1842.

Heerestraat, 1645-1790.

In 1624 kwam p. Kasper Ernesti, een groninger van afkomst, naar zijn geboortestad voor particuliere zaken en besloot er te blijven. Hij stond spoedig in aanzien als redenaar en predikant. Zijn ondernemingslust en zijn wat aparte manier van optreden maakten hem echter ook vele vijanden. Op last van de burgerlijke overheid moest hij de stad tot drie maal toe verlaten, maar wist telkens weer terug te komen. Om het risico van uitgewezen te worden te verminderen, werkte hij gewoonlijk 's winters en in de avonden in de stad en verbleef in de zomer op het platteland.

Zijn werk onder de aanzienlijke families, waaronder veel eigen familie, vroeg een socius. Als eerste kwam de oud Indië-missionaris p. Johannes Brothemius, een begaafd man, maar minder welsprekend als p. Ernesti. Met hem en evenmin met diens opvolgers kon

¹⁷⁾ In de zestiger jaren was p. Nicolaus Oost zijn socius.

Ernesti het goed vinden. Daarvoor was hij een te groot individualist, die iedere vorm van samenwerking verwierp. Dit leidde spoedig tot een breuk. Zijn derde socius, p. Johannes Baptista den Hollander, besloot een eigen statie te beginnen en hij begon niet ver van de Oude Ebbingestraat : in de Heerestraat. « Officieus » werd het spoedig één statie met twee kerkjes, want na de dood van p. Ernesti ¹⁸⁾ wist p. den Hollander van de missieprefect gedaan te krijgen, dat diens opvolger tot zijn socius benoemd werd. De verhouding tussen de beide kerkjes bleef echter gespannen : wanneer de pastoor van de ene statie overleden was, probeerde die van de andere de nieuw benoemde te behandelen als zijn socius. Van hogerhand werd echter nauwlettend toegezien dat de twee staties toch zelfstandig zouden blijven en onder meer werd verboden dat de twee paters in eenzelfde huis zouden samenwonen.

Een aantrekkelijke kant van de Groningse staties was de goede financiële toestand : de missionarissen konden, ofschoon dit door de Propaganda verboden was, herhaaldelijk geld afdragen aan het klooster in België, waartoe zij behoorden. De paters uit Tienen en Dendermonde deden alles om de staties aan hun klooster te binden, wat de provinciaal nogal eens hoofdbreken kostte. Het waren de financiële speculaties die de twee staties van elkaar gescheiden hielden. Afgezien van het feit dat in de 17de eeuw aanzienlijke bedragen naar België konden worden overgemaakt, kwam het bij tijden ook voor dat de paters in grote schulden zaten. In de 18de eeuw is weinig over de missionarissen bekend. Waarschijnlijk was het in beide staties, die een aantal communicantes hadden dat varieerde tussen de vier en vijf honderd, rustig en gebeurde er niets bijzonders.

De statie in de Heerestraat werd vanwege geldgebrek om de vervallen kerk en pastorie te herstellen in 1790 gesloten : op 3 mei van dat jaar werden de ciborie en het zilverwerk voor 140 gulden

¹⁸⁾ YPMA E., o.s.a., *De Augustijnenstaties te Groningen in de XVII^{de} eeuw*, AGU 71 (1952), 151-70; VAN DER HEIJDEN L. J., *Geschiedenis van katholiek Groningen, 1896-1936*, Groningen 1936; VAN HOECK F., *Groningen. Een regeling over de betaling van geldboeten, belopen bij het houden van godsdienstoefeningen*, AGU 71 (1952), 171-175.

Pater Ernesti overleed op 6 april 1658 en hij was ondanks alles zo gezien, dat in de begrafenisstoet ook leden van het stadsbestuur meeliepen. Voor de pastoors en hun assistenten, zie Bijlage III.

verkocht. De oudste statie in de Oude Ebbingestraat bleef nog vijftig jaren bestaan, nl. tot 1842.

Oirschot, 1633-1675.

In Oirschot werkte p. Bartholomeus van der Veken uit Herentals. Hij kwam er in 1633 en toen op 2 januari 1637 alle priesters als gevolg van retorsiemaatregelen uitweken, bleef hij ter plaatse. Aanvankelijk was de vicaris van 's Hertogenbosch verbolgen op hem, omdat hij zonder zijn toestemming pastorale functies uitoefende. Toch liet de vicaris hem zijn pastoraat en p. van der Veken behield het veertig jaren lang. In de laatste jaren van zijn leven kwamen een of twee medebroeders hem vanuit Herentals helpen. Na zijn dood op 18 januari 1675 nam een franciscaan de statie over.

Buitenveldert, 1643-1672 — Nieuwendam, 1675-1814 ; 1825 tot heden.

De statie van Buitenveldert bij Amsterdam werd in 1643 begonnen door p. Martinus Vinckenroy. Hij volgde toen de capucijn, p. Constantinus, als pastoor. Voor deze hadden er al drie priesters gewerkt : een capucijn, een franciscaan en rond 1624 als eerste pastoor de augustijn (?) p. de Vlieger. Na het overlijden van p. Vinckenroy's opvolger : p. Theodorus Dingens, werd weer een augustijn benoemd : p. Michael Deckers¹⁹⁾. Maar deze verkreeg niet de admissie van het haarlems kapittel en de statie werd aan een seculier gegeven. Als ruil kreeg p. Deckers in 1673 Nieuwendam.

Het begin te Nieuwendam was voorspoedig, maar in 1691 deed zich een onaangenaam voorval voor : p. Deckers werd door de apostolische vicarus Petrus Codde van ernstige zedelijke misstappen beschuldigd. De Congregatie van Propaganda Fide riep hem te verantwoording, maar na een verhoor kon hij naar Nieuwendam terugkeren. Hoewel hij dus waarschijnlijk onschuldig was, kreeg dit voorval een onprettige nasleep. De vraag werd gesteld : hoe wist mgr. Codde dat deze vergripen zouden zijn voorgevallen ? Zijn tegenstanders zagen er een bewijs in, dat Codde er ontoelaatbare biechtstoelpraktijken op na hield, want hij had zijn vrouwelijke

¹⁹⁾ Voor literatuur zie noot 1: CORNELISSEN-POST-POLMAN en noot 10; *Kruispunt* 3 (1967) fasc. 2, 31.

penitenten gedwongen de naam van de medeplichtige te noemen. Verschillende « mulieres, quae cum illo (i.e. Deckers) peccaverint » zouden zijn naam opgegeven hebben en dus had de apostolische vicaris het biechtgeheim misbruikt en geschonden. Ook op grond hiervan en vooral van zijn jansenistische gezindheid werd Codde later naar Rome geroepen om zich te verantwoorden en hij hield vol dat p. Deckers zich zwaar misdragen had. Ofschoon deze beschuldiging ongegrond werd verklaard, was p. Deckers zó in zijn eer aangetast, dat hij zich op eigen initiatief terugtrok. Hij kreeg toen een post toegewezen in Heusden. De bevolking daar wilde hem niet accepteren, want de geruchten waren ook daar doorgedrongen. Deckers nam ook daar zijn ontslag ²⁰⁾ en ging als socius naar Nijmegen, waar hij in 1718 overleed.

Door p. Deckers heengaan had Nieuwendam geen pastoor en werd naar een opvolger uitgezien. Drie kandidaten werden voorgesteld : door de generaal te Rome : p. Martinus van Aultre, door de gelovigen van de statie : p. Fulgentius Stevins en door de provinciaal van België : p. Arnoldus Antony. De keuze viel tenslotte op de laatste. Toen werd het weer rustig en de statie ontwikkelde zich gunstig.

De augustijnen verlieten de statie in 1814, toen zij geen opvolger hadden voor de overleden pastoor p. Gerardus de Goyer. Van 1814 tot 1838, met een korte onderbreking in 1825, werd de statie door seculiere priesters bediend. Die periode werd een financieel debacle en de grote overstroming van 1825 veroorzaakte zeer veel schade aan de gebouwen, die niet meteen hersteld konden worden. Met de herbouw werd door de in 1838 teruggekomen augustijnen begonnen en langzaamaan kwam de statie uit haar moeilijkheden. In 1853 werd zij tot parochie verheven en is nu nog aan de augustijnen toevertrouwd (S. Augustinus, Amsterdam Noord).

Nijmegen, 1636-1663 ; buiten de stad : Hees, Huissen, Beek, 1648-1664 ; 1663-1666 Begijnengas ; 1674-1818 Houtstraat.

Van alle staties heeft waarschijnlijk die van Nijmegen de grootste tegenslagen ondervonden. In 1636 overleed de eerste missionaris p. Thomas Scholten, na amper een begin gemaakt te heb-

²⁰⁾ In Heusden volgde p. Henricus Hooftman hem een korte tijd op. Na hem werkten geen augustijnen meer in dit stadje. Voor de pastoors en hun assistenten te Buitenveldert-Nieuwendam, zie Bijlage IV.

ben. De eerste dertig jaren daarna konden de augustijnen zich niet in de stad vestigen, daar zij niet geduld werden. Zij vestigden zich in dorpen in de omgeving : te Beek, Hees en in het nabij Arnhem gelegen Huissen. Zo nu en dan lazen zij clandestien de H. Mis in de stad bij een particulier aan huis. In 1652 kwam p. Henricus Morren naar Nijmegen en kocht een pand. Dit werd in het begin door het stadsbestuur toegelaten, maar drie jaren later werd de woning met inboedel in beslag genomen.

Toen p. Matthias Agolla het in 1674 weer eens probeerde, had hij meer geluk : het pand dat hij aankocht in de omgeving van de tegenwoordige Augustijnenstraat bleef tot 1818 een augustijnse statie. Pater Agolla was, na eerst jaren in het onderwijs werkzaam te zijn geweest in België, meer dan 25 jaren missionaris in Nijmegen en verzorgde ook nog de katholieken in het naburige Afferden. Een grote serie « Sermoenen » en « Meditatiën » gaf hij in druk uit en hij verzamelde met grote zorg alle officiële stukken van de Propaganda en van de belgische provinciaals, die gericht waren aan de Nijmegense statie ²¹⁾.

Vanaf de tijd van p. Agolla was er steeds minstens één socius aan de statie in het Begijnengas verbonden. Deze nam een zo belangrijke plaats in onder de kerken van Nijmegen, dat de pastoor enkele malen deken van de stad werd. Haar grootste bloei bereikte zij in de 18de eeuw tijdens het veertigjarig pastoraat van p. Lodewijk Joets ²²⁾. In 1818 was er in België geen pater meer vrij om p. Jacobus Smeyers op te volgen en kwam de statie aan de seculieren. Pater Smeyers was in dat jaar, vanwege een salieringskwesitie met de oud-bisschop van Roermond, Jan Baptist Vanvelde, naar Kranenburg vertrokken en overleed in Emmerick in 1839 ²³⁾.

²¹⁾ Het manuscript *Rudis Augustinianae missionis in urbe Neomagensi deductio* berust in het bisschoppelijk archief van 's Hertogenbosch. Deze aantekeningen heeft hij ook benut om een geschiedenis van de statie uit te werken: *Verslagboek*, in twee delen, waarvan een fotocopie zich bevindt in het tegenwoordige augustijnenklooster te Nijmegen. Literatuur: *Bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van klooster en kapel der Augustijnen te Nijmegen*, 1950; LANGEVELD C., o.s.a., *Onze ligging in Nijmegen, vroeger en nu*, NA 2 (1961), 40-47; id., *De ondergang van de Augustijnen-statie te Beek, 1648-1664*, ib., 200-206; enige notities in GR 69 (1962), 192-97; GORISSEN F., *Stede-atlas van Nijmegen*, Brugge 1956, 116; PRIKEMAAT A. G., *Bataafse vrijheid in Nijmegen, 1794-95*, Nijmegen 1963.

²²⁾ Voor de pastoors en de assistenten van deze statie, zie Bijlage V.

²³⁾ Naar gegevens uit enkele brieven, *An. Aug.* 3 (1909), 40-47, 67-74, 88-91 en 113-120.

Utrecht, 1636-1679 Hieronymussteeg ; 1636-1780 ; 1794-1822 *Jerusalemsteeg* ; 1822-1840 *Heerenstraat* ; 1840 tot heden *Oude Gracht*.

In *Utrecht* werden tegelijkertijd twee staties begonnen in 1636. In de eerste stond p. Theodorus de Roy, maar hij werd na er 43 jaren werkzaam te zijn geweest niet door een augustijn opgevolgd (*Hieronymussteeg*).

De tweede statie werd begonnen door de uit Brussel afkomstige pater Leonardus Brems. In de eerste vijftig jaren was het een zolderkerkje in de *Jerusalemsteeg*. In 1690 kon, omdat de houding van het stadsbestuur soepeler werd, naar een geschiktere plaats uitgekeken worden en kocht p. Johannes Matthei een ruimer pand. De nieuwe kerk kreeg nogal bekendheid om de devotie tot twee « doornen » uit de kroon van Christus, die er bewaard werden. De financiële toestand van deze statie moet vrij gunstig geweest zijn, want p. Petrus de Vos liet bij testament o.a. 4000 florijnen na. Dit was in de 200 gelovigen tellende statie mogelijk omdat « aliquot nobiles et praecipuae familiae » geregeld geld schonken.

Ook in *Utrecht* was het in het begin van de 18de eeuw een moeilijke tijd. Het stadsbestuur weigerde tot tweemaal toe een vestigingsvergunning voor een opvolger van pater Matthei. In 1720 lieten zij p. Joannes de Munck toe. Zijn benoeming was ook van kerkelijke zijde niet zonder strubbelingen verlopen : de Congregatie van Propaganda Fide had p. van den Reydt voorgedragen, terwijl de provinciaal van België, p. Tax, zijn neef p. Crabeels wilde benoemen. Voornamelijk door bemiddeling van p. Bernardus Désirant werd de statie aan p. de Munck toevertrouwd. Een zestig jaren later moesten de Augustijnen deze statie « delen » met de seculieren door volgens de wens van de burgerlijke overheid een seculier tot pastoor te aanvaarden. Deze deling van rechten was een onmogelijkheid en daarom verlieten de augustijnen de *Jerusalemsteeg* en namen de door de Jezuïten verlaten statie aan de *Heerenstraat* over. In 1794 keerden zij echter weer naar de *Jerusalemsteeg* terug, die toen nogal onderkomen was. Pater Carnoncle herstelde het een en ander, maar in 1840 werd onder pastoor Wilhelmus Stas een nieuwe kerk gebouwd aan de *Oude Gracht*. De statie werd na het herstel van de hiërarchie tot parochiekerk verheven en wordt tot heden door de augustijnen verzorgd ²⁴⁾.

²⁴⁾ Een andere lezing geeft aan dat de augustijnen van 1636-1822, met een

Naast deze staties werkten individueel enkele augustijnen tijdelijk in nog enkele andere plaatsen, nl. p. Alexander Haringma rond 1640 te Zierikzee, een niet met naam genoemde in 1701 te Starkenburg, p. Franciscus Deurwaerder in 1792 te Veere en twee paters uit het klooster van Maastricht : Ignatius Wilhelmus Gilissen en Joannes Henricus Raemakers van 1806 tot 1824 te Grave bij Nijmegen, en anderen elders ²⁵⁾.

Besluit.

In de eerste decennia van de 19de eeuw ondervonden de staties de weerslag van de « Verlichting » en van de Franse Revolutie. In 1781 werd van staatswege aan de Belgische provincie het aannemen van novicen verboden en daaruit volgde later een tekort aan priesters. De neergang ging erg snel. De Franse Revolutie legde het kloosterleven in België lam : men had te kampen met groot personeeltekort, kloosters moesten gesloten worden en wat aan krachten overbleef, was in eigen provincie hoogst nodig om te behouden wat behouden kon worden. Twintig jaren lang heeft men deze toestand aangezien, totdat een van de paters van de staties in het pas opgerichte koninkrijk der Nederlanden zelf aan de vorming van eigen priesters aandacht ging besteden en zo de staties redde én de basis van de tegenwoordige Nederlandse provincie legde. Pater Augustinus Naudts, die zelf door de Fransen uit België verdreven was, stond toen als socius te Amsterdam. In 1811 werd hij tot Commissarius Generalis van de augustijnse staties in Nederland benoemd en hij probeerde het grote personeeltekort, waarin de missie verkeerde, weg te werken. In October 1815 waren er nog slechts vier missionarissen werkzaam ; in 1818 verliet p. Smeyers Nijmegen, zodat ook deze statie aan de seculieren kwam. In 1815, 1816 en 1818 stuurde p. Naudts telkens twee priesterstudenten naar Rome om daar opgeleid te worden. De drie staties droegen samen de onkosten. Pater Naudts had ook aandacht voor de toestand in België en heropende met de enkele overgebleven Belgische paters

onderbreking van veertien jaren (1780-94) in de Jerusalemseseet woonden, in 1822 naar de Heerestraat verhuisden en in 1840 de Augustinus-kerk aan de Oude Gracht bouwden. DE MEIJER A., o.s.a., *St. Monica te Utrecht*, NA 2 (1961), 101-106; GR 68 (1961), 112-115; 69 (1962), 12-15.

Voor de pastoors en assistenten, zie Bijlage VI.

²⁵⁾ Cfr. ABMA, *op. cit.*, noot 7.

het klooster te Gent in 1834. Deze p. Naudts, † 1843, werd samen met p. Benignus de Jaegher, † 1900, de grondlegger van het herstel van het augustijnse kloosterleven in de Nederlanden ²⁶⁾. Hun werk werd in 1895 bekroond met de oprichting van de Nederlandse provincie en met de heroprichting van de Belgische in 1901.

Dr. B. VAN LUIJK, O.S.A. - p. L. VAN DYCK, O.S.A.

BIJLAGE I ²⁷⁾

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN AAN DE STATIE « DE POSTHOORN » TE AMSTERDAM

		<i>Oprichter:</i> p. Jan van den Brande 1623-52.	
<i>Pastoor:</i>		<i>Socius:</i>	
1640-69	Hyacinth van der Linden.	1640-69	Guilielmus Sterckx.
		1659-63	Hieronymus van Hoven.
		1663	Jan van Damme.
1669-80	Guilielmus Sterckx.	1676-80	Cornelis de Wolf.
		1673-88	Michael Deckers.
	(1674: Arnold Poisson ?)		
1680-95	Cornelis de Wolf.		
1695-1710	Fulgentius Stevins.		
1711-22	Jacobus Baert.		
1722	Petrus Vlaminck.		

BIJLAGE II

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN AAN DE STATIE « DE STAR » TE AMSTERDAM

<i>Pastoor:</i>		<i>Pastoor:</i>	
1636-81	Petrus Parmentier.	1638	Martinus Vinckenroÿ.
1682	Johannes Uyt ten Eeckhout.		
1682-91	Jacobus Willemaert.	1682-99	Thomas Debbaut.

²⁶⁾ VAN DEN BORN A., o.s.a., *St. Augustinus en de Augustijnenorde*, Gent 1945, 107-109; BRAEM E. - TEEUWEN N., o.s.a., *Augustiniana Belgica illustrata*, Lovanii 1956, 166-169; GOEGEBUER L., o.s.a., *L'Ordre des Augustins*, Marchienne-au-Pont 1946, 56-57, 60; CLAESEN J., o.s.a., *Ter vrome herinnering aan de Hoogerw. p. Bernardus Johannes van Eert*, s.l. 1905.

²⁷⁾ Deze bijlagen I-VI werden aangevuld door p. N. Teeuwen, o.s.a., die wij hartelijk danken voor deze welwillende medewerking.

1691-99	Ferdinand Post.	?	-1706	Henricus Horsmans.
1699-1713	Thomas Debbaut.	1706-07		Nicolaus van de Poel.
		1713-1716(?)		Philippus le Ducq ²⁸⁾ .
1713-36	Franciscus Munninckhoven.	1718-50		Adolf Laegeman.
		1730-34		Lodewijk Matheeuwensens.
1746-47	Johannes Erkens.	1743-60		Johannes Dautzenberg.
1748-60	Hubertus Schooten.	1753-60		Hubertus Verbiest.
1760-74	Hubertus Verbiest.	1764-74		Johannes de Grauw.
		1764-80		Theodorus Lambertus Spoor.
1774-80	Johannes de Grauw.	1775-86		Joseph Cuypers.
1780-86	Theodorus Lambertus Spoor.	1780-96		Henricus Kleyn.
1786-96	Joseph Cuypers.	1786-94		Johannes de Clercq.
1796-1814	Henricus Kleyn.	?	-1800	Johannes Baptist de Waele.
		1794-1811		Joseph de Brabanter.
		1801-1814		Augustinus Naudts.
1814-35	Augustinus Naudts.	1821-35		Johannes Liborius Frees.
1835-60	Johannes Liborius Frees.	†1832		Ferdinandus Arnoldus Campfens.
		1836-38		Henricus Stappershoef.
		1841-60		Wilhelmus Ambrosius Hoorne- man.

BIJLAGE III

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN AAN DE STATIES TE GRONINGEN

Oude Ebbingestraat :

Pastoor :	Socius :
1624-58 Kasper Ernesti.	1624-31 Johannes Brothemius.
	1637-40 Walrandus van Damme.
1658-73 Nicolaus van Eertrijck.	
1675-85 Wilhelmus Loyaerts.	
1685-1720 Nicolaus de Munck.	
1720-42 Emmanuël van der Cammen.	
1742-76 Joseph Beuns.	1770-76 Leo Keggels.
1776-92 Leo Keggels.	1790-92 Joseph de San (vanaf 1788 ?).
1792-1807 Joseph de San.	± 1800 Gerardus Feron.
	1803-? Ferdinand Hellaert.
1807-08 Joseph Cier.	
1808-15 Hildebrand Verhoeckx.	1811-15 Joseph de Brabanter.
1815-42 Joseph de Brabanter.	?-1819 Fredericus Christinus de Greuve.
	± 1834 Johannes van der Burg.

²⁸⁾ Overleden te Brussel 11-5-1735. Zie *Augustiniana* 4 (1954), 77, noot 176.

Heerestraat :

1645-77	Johannes Baptist de Hollander.	1670-72	Laurentius Bolli.
1677-84	Henricus Gelsinck.		
1685-1701	Carolus de Backere.	‡-1695	Jacobus Huizinga.
1701-28	Michael de Wit.		
‡ -37	Wilhelmus Voskens.	‡-1742	Franciscus Guilelmus Verhulst.
1737-66	Paulus Schieffer.		
1766-69	Philippus Dumez.		
1769-90	Johannes Loysons.	1781-90	Joseph de San.

BIJLAGE IV

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN
AAN DE STATIE BUITENVELDERT-NIEUWENDAM

Buitenveldert :

1643-71	Martinus Vinckenroy.		
1671-72	Theodorus Dingens.	1671-72	van Zinnicq.
1672	Michael Deckers.		

Nieuwendam :

1675-93	Michael Deckers.		
1694	Martinus van Aultre.		
1694-1727	Arnoldus Anthony.		
1727-36	Petrus Rosée.		
1736-46	Johannes Erkens.		
1746-48	Hubertus Schooten.		
1748-65	Franciscus Paulus van der Meeren.	1758-65	Bernardus Hasweg.
1765-84	Bernardus Hasweg.	1774-84	Johannes Baptist van Oost.
1784-93	Johannes Baptist van Oost.		
1793-1800	Franciscus Deurwaerder.	1798-99	Michael Bellemans.
1800-14	Gerardus de Goyer.		
	<i>Seculiere pastoors:</i>		
	1814-17 W. van Heinige.		
	1817-25 G. van der Werwe.		
1825	Fredericus Christianus de Greuve.	1824-27	Bernardus Middendorp.
	<i>Seculiere pastoors:</i>		
	1825-36 J. Stevens.		
	1836-38 F. Fick.		
1838-48	Henricus Stappershoef.	1844-48	Anastasius Antonius Jorritsma.
1848-76	Fulgentius Lefering.	†-1849	Franciscus Alders.

BIJLAGE V

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN AAN DE STATIE TE NIJMEGEN

<i>Pastoor :</i>	<i>Socius :</i>
1634-36 Thomas Scholten.	
1637-41 Johannes van den Burgh.	
1641-48 Matteüs de Vorster.	
1649-54 Johannes de Vorster.	1652-54 Henricus Morren.
1654-66 Henricus Morren.	
1666-72 Johannes Aerts.	1666 Laurentius Bolli.
	1670-72 Nicolaus Vilters.
1672-97 Mathias Agolla.	1674-75 Henricus Canisius.
	1675 Laurentius Tielen.
	1677-78 Henricus Roebroek.
	1678-81 Thomas Debbaut.
	1681-97 Guilelmus Longhin.
	1692-95 Fulgentius Stevins.
1697-1724 Guilelmus Longhin.	1699-1700 Johannes van Oostenrijk.
(1715-18 Bernardus in den Bosch).	?-1707 Augustinus Henno.
	± 1695-1718 Michael Deckers.
1724-30 Ferdinand d'Angau.	
1740-43 Augustinus Libens.	1740-41 Johannes Streignaerts.
	1741-43 Johannes Freyhof.
1743-83 Lodewijk Joets.	1746-72 Nicolaus Puylaerts.
	1772-83 Augustinus de Wilder.
1783-92 Guilelmus van der Stocken.	1783-84 Petrus Roevens.
	1784-89 Petrus Bastien.
	1786-98 Jacobus Smeijers.
1798-1818 Jacobus Smeijers.	1792-1813 Guilelmus Swillen.

BIJLAGE VI

DE PASTOORS EN ASSISTENTEN AAN DE STATIE TE UTRECHT

<i>Pastoor :</i>	<i>Socius :</i>
1636-48 Leonardus Brems.	
1648-58 Petrus de Vos (cfr. L. A., ABMA, AAN 19 (1956), 53-54).	
1658-63 Johannes van Wamel.	
1663-89 Hieronymus van Hoven.	1688-99 Johannes Zenith.

1689-1720	Johannes Matthei.	±1690	van Dijk.
		±1695	van der Leepel.
		±1700	Weyten.
		±1711	Augustinus Briel.
1720-47	Johannes de Munck.	1742-47	Lucas van Crombrugghen.
1747-77	Lucas van Combrugghen.		
1777-80	Lodewijk Loots.		
	(Wereldheren 1780-94).		
1794-1815	Johannes Franc. Joseph de Carnoncle.	1795-1806	Hildebrand Verhoeckx.
		1808-15	Wilhelmus Stas.
1815-43	Wilhelmus Stas.	1820-23	Johannes van der Burgt.
		1825	Fredericus Chr. de Greuve.
		1831-43	Paulus Franciscus Stephanus Butot.
1843-48	Paulus Fr. St. Butot († Mook 31-10-1855)	†1848	Liberatus Wilhelmus van der Wijnboom.
1848-66	Henricus Stappershoef.	1849-66	Anastasius Antonius Jorritsma
1866-71	Anastasius Ant. Jorritsma.		